

Multatuli nu

Multatuli nu

*Nieuwe perspectieven op
Eduard Douwes Dekker en zijn werk*

Redactie

JACQUELINE BEL

RICK HONINGS

JAAP GRAVE

Hilversum

Verloren

2018

Op het omslag: de rede van Max Havelaar tot de Hoofden van Lebak. Tekening door Johan Herman Isings. Collectie Multatuli Museum, Amsterdam.

ISBN 978-90-8704-709-2

© 2018 Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Omslagontwerp: Studio Uitgeverij Verloren
Typografie: Rombus, Hilversum

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

Jacqueline Bel & Rick Honings, <i>Multatuli nu. Inleiding</i>	7
Jaap de Jong, <i>Meer verbazend en treffend dan overtuigend. De retorica van Max Havelaars toespraak tot de Hoofden van Lebak</i>	19
Saskia Pieterse, <i>Het gevaar van de koloniale parvenu. Max Havelaar en het Nederlandse standsbesef</i>	37
Olf Praamstra, <i>Multatuli's eerste vrouw. De ontmoeting met Si Oepi Kete</i>	53
Ralf Grüttemeier, <i>Nederlandse reserves tegenover moderne Nederlandstalige literatuur. Het beeld van Multatuli in literatuurgeschiedenissen</i>	69
Evelien Neven, <i>'Heb ik het niet gezegd, dat de lyst kurieus was?' Over de lijstvorm in Max Havelaar</i>	91
Marc van Zoggel, <i>Een trigger warning voor Max Havelaar? Rob Nieuwenhuys, W.F. Hermans en de Multatuli-studie in postwetenschappelijke tijden</i>	105
Bart Vervaeck, <i>Ietwat spokerij. Een bezoek aan de onderwereld in Multatuli's Millioenenstudiën</i>	119
Jane Fenoulhet, <i>De donkere kracht van Multatuli's Minnebrieven. Een nomadische lezing</i>	133
Sven Vitse, <i>'Tot alle vooruitgang is beweging noodig'. Een symptomale lezing van Max Havelaar</i>	145

Kris Humbeek, <i>Een nóg bonter aanzien ... Louis Paul Boon neemt afscheid van Multatuli</i>	159
Laurens Ham, <i>'Elke tijd vraagt zijn eigen Max Havelaar'. Multatuli's debuutroman in de eenentwintigste-eeuwse populaire jongerencultuur</i>	181
Over de auteurs	197

Multatuli nu

Inleiding

JACQUELINE BEL & RICK HONINGS

Op vrijdag 27 januari 2017 vond in het Klein Auditorium van het Academiegebouw van de Universiteit Leiden het symposium '130 jaar later. Nieuwe perspectieven op Multatuli' plaats. Tijdens deze drukbezochte dag presenteerden negen neerlandici uit binnen- en buitenland ieder een nieuw perspectief op de auteur die met recht de beroemdste van Nederland genoemd kan worden. De teksten van hun lezingen, aangevuld met enkele extra bijdragen, treft u aan in deze bundel, die ook het eerste nummer van de 33ste jaargang (2018) van het tijdschrift *Indische Letteren* vormt. Multatuli is de *godfather* van de Indisch-Nederlandse literatuur.

Waarom vond het Multatuli-symposium plaats in Leiden? Allereerst vanwege de link met de Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde, die het financieel mede mogelijk maakte. Deze werkgroep is gelieerd aan de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden. In 2002 kwam Multatuli als winnaar uit de bus bij een onder de leden van de Maatschappij georganiseerde enquête over de vraag wie de belangrijkste klassieke auteur uit de Nederlandse literatuur is. Er werd 212 keer op Multatuli gestemd. De nummer twee en drie, Joost van den Vondel en W.F. Hermans, volgden slechts op ruime afstand (respectievelijk met 165 en 163 stemmen). Bij diezelfde enquête kwam de *Max Havelaar* uit de bus als het belangrijkste werk uit de Nederlandse literatuur, met 135 stemmen. Daarmee won de roman met maar één stem verschil van de Middelnederlandse klassieker *Van den vos Reynaerde*.¹

Is er nog een andere link met Leiden? Op het eerste oog niet. Leiden associëren we immers veeleer met figuren als (de door Multatuli zeer gehate) Willem Bilderdijk en student-auteurs als Nicolaas Beets (Hildebrand), Johannes Kneppehout (Klikspaan) en François HaverSchmidt (Piet Paaltjens). In tegenstelling tot al deze schrijvers heeft Multatuli nooit in de Sleutelstad gewoond, gestudeerd of geschreven. Hij werd op 2 maart 1820 in Amsterdam geboren en bezocht nooit de academie. In 1838 vertrok hij, met zijn vader, naar de Oost.

Portret van Multatuli door César Mitkiewicz, 1864, met handtekening en spreuk uit *de Ideën*. Collectie Universiteitsbibliotheek Amsterdam.

Toch wil dit niet zeggen dat er geen connecties zijn tussen Leiden en Multatuli. Allereerst zijn belangrijke Multatuli-vorsers afkomstig uit Leiden, zoals Eep Francken en Olf Praamstra. Dik van der Meulen promoveerde er in 2002 op zijn omvangrijke biografie *Multatuli. Leven en werk van Eduard Douwes Dekker*, waarvoor hij een jaar later zelfs de AKO Literatuurprijs ontving.

Kijken we naar het leven van de schrijver zelf, dan blijkt dat Eduard Douwes Dekker toch af en toe in Leiden is geweest. Om er zijn vlammende lezingen te houden in de Stadsgehoorzaal aan de Breestraat bijvoorbeeld. Er is een ooggetuigenverslag bewaard gebleven van een bezoek aan Leiden van de wat oudere Multatuli, die toen al kampte met zijn gezondheid. Voor hij begon te oren, moest hij eerst enkele minuten zuchten, steunen en hijgen, waarna hij over zijn lichaam verzucht schijnt te hebben: ‘Cette vieille carcasse!’²

In een eerder stadium, in het jaar 1853 – hij was toen veel jonger en op verlof uit Indië – deed hij Leiden aan tijdens de Dies natalis op 8 februari. Hij logeerde toen bij een student op het Rapenburg. Ze liepen samen mee in serenades en bezochten 's avonds studentenvereniging Minerva. Multatuli beschrijft het diner in de sociëteit op geestige wijze. Nadat elke commissaris aan 'het hoofd zijner bende' aan tafel was gaan zitten, hief de preses, na een korte toespraak, plechtig het *Io vivat* aan, dat door allen uit volle borst werd meegezongen. Multatuli voegde daar nog aan toe: 'Het verdere feest zal ik maar niet beschrijven.' Dekker verliet de bijeenkomst overigens pas om vijf uur 's ochtends. De bestuursambtenaar zag er nog jong uit en schijnt uitbundig meegedaan te hebben aan het studentenfeest. Toen hij gekleed in een satijnen kabaai de stad uitging, zou een boer hebben geroepen: 'Kaik, daer is een student in jufferkleeren.' Multatuli was zo gecharmeerd van het studentenleven dat hij ooit zelfs heel even op het idee kwam om 'heel op mijn gemak, Doctor in letteren en in regten te worden.'³ Zoals we weten, is het anders gelopen, maar de anekdote laat wel zien dat de combinatie Leiden en Multatuli niet zo vergezocht is als het lijkt.

Multatuli herdacht

Waarom was in 2017 de tijd weer eens rijp om Multatuli in de schijnwerper te zetten? Het symposium in Leiden was allereerst bedoeld als een vervolg op het in 2010 aan de Freie Universität Berlijn georganiseerde congres naar aanleiding van het honderdvijftigjarig jubileum van de verschijning van *Max Havelaar* (1860). Die roman veroorzaakte de nodige opschudding. Het boek kwam zelfs ter sprake in de Tweede Kamer. 'Er is in den laatsten tijd eene zekere rilling door het land gegaan, veroorzaakt door een boek', merkte het liberale kamerlid Van Hoëvell op, in reactie op de zijns inziens te rooskleurige troonrede van dat jaar.⁴ In 2012 verschenen de teksten van het Berlijnse congres in boekvorm onder de titel *150 Jahre Max Havelaar/150 Years Max Havelaar. Multatuli's Roman in neuer Perspektive/Multatuli's Novel from New Perspectives*.⁵ Het verschil met het Berlijnse congres is dat het thema van ons symposium breder was. We vroegen de sprekers om een nieuw perspectief te presenteren op Multatuli en zijn werk, en niet alleen op de roman die hem in een keer beroemd maakte. Toch kozen velen ervoor om weer de nadruk op *Max Havelaar* te leggen.

Er was in 2017 ook een concrete aanleiding om Multatuli te herdenken. Op 19 februari was het precies honderddertig jaar geleden dat Eduard Douwes Dekker in het Duitse plaatsje Nieder-Ingelheim overleed. Hier, in de plaats waar ooit Karel

Herdenkingspagina van De Amsterdamer naar aanleiding van Multatuli's dood in 1887, met afbeeldingen van zijn geboortehuis te Amsterdam en van zijn sterfhuis te Nieder-Ingelheim. Collectie Universiteitsbibliotheek Amsterdam.

de Grote in zijn palts verbleef, had hij de laatste jaren van zijn leven doorgebracht, samen met Mimi Hamminck Schepel, zijn tweede vrouw. Dankzij een weldoener had hij er een riant huis kunnen kopen, dat al tijdens zijn leven was uitgegroeid tot een bedevaartsoord voor Multatulianen.⁶ Tot voor kort was er het Landhotel Multatuli gevestigd. Willem Frederik Hermans noemde het in 1976 een ‘armelijk hotelletje voor handelsreizigers en hoeren’,⁷ maar nadien werd het aardig opgeknapt, en het uitzicht was indrukwekkend. Helaas heeft het onlangs zijn deuren gesloten.

Maar niet getreurd: de sofa waarop de schrijver lag toen hij de laatste adem uitblies, kan nog altijd worden bewonderd in het Multatuli Huis in de Korsjespoortsteeg te Amsterdam, waar ook zijn lessenaar en de urn waarin zijn as bewaard werd, te bezichtigen zijn. En wie zijn verdriet wil wegspoelen, kan dat nog altijd doen met een glaasje witte of rode wijn van het in Ingelheim gelegen Weingut Multatuli. Pas geleden hebben we vastgesteld dat de wijn lekker is, al staat de naam van de beroemde Schrijfsteller op het etiket verkeerd gespeld (‘Multauli’).

Ter herdenking van de sterfdag van een groot schrijver is een wetenschappelijk symposium natuurlijk gerechtvaardigd. Maar hoe groot blijft een schrijver als zijn belangrijkste roman *Max Havelaar* door hedendaagse auteurs vergeleken wordt met een onleesbare baksteen? Schrijver en columnist Christiaan Weijts ging in een column van 18 januari 2016 over de rug van Multatuli tekeer tegen de verplichte literatuurlijst op school. Onder de titel ‘Die boekenlijst is misdadig. Fuck de canon’ trok hij de aandacht van het grote publiek.⁸

Over Multatuli’s klassieke roman merkte hij op: ‘Altijd weer Havelaar, die afgrijpselijke monumentale baksteen, effectief moordwapen voor elk sluimerend vonkje literaire interesse.’ Dat leraren hun leerlingen verplichten deze klassieker te lezen, noemde Weijts misdadig. Niet gespeend van ironie, riep hij uit: ‘Die docent moet naar een strafkamp!’ De column van Weijts stond uiteindelijk in het teken van leesbevordering – hij wil althans dat leerlingen de vrijheid krijgen *díe* boeken te lezen die ze zelf interessant vinden en die beter aansluiten bij hun belevingswereld – maar het effect van zijn ‘Fuck de canon’ was duidelijk.

Weijts’ stellingname veroorzaakte een storm van verontwaardiging en lokte veel discussie uit. Anti- en pro-Multatuli-geluiden vulden de kranten. Verontruste leraren schreven ingezonden brieven. Er volgden hoofdredactionele commentaren, opinië artikelen en felle debatten op Twitter. In *De Wereld Draait Door* hield mediëvist Herman Pleij drie dagen na de verschijning van Weijts’ column zelfs een vurig pleidooi voor Multatuli’s boek, dat leerlingen volgens hem niet onthouden mag worden. In zijn optiek is de roman een goed voorbeeld van wat de literatuur vermag: ‘Arme,

arme Christiaan Weijts, wat is hem ontgaan, wat is hem onthouden.’ Op 13 januari 2017 kwam Weijts in *NRC Handelsblad* op zijn column terug en hij bleek niet van mening veranderd. Hij bleef erbij dat ‘Orthodoxe en afgezaagde werken als *Max Havelaar*’ leerlingen hun ‘toch al slinkende leeslust’ verder doen afnemen.⁹

In een hoofdredactioneel commentaar in *NRC Handelsblad* (21 januari 2016) meldde de krant dat het juist de taak van de leraar is de *Max Havelaar* te doen schitteren. Docenten moeten hun uiterste best doen om Multatuli en andere auteurs levend te houden, ze moeten de belangstelling voor literatuur aanwakkeren bij nieuwe generaties lezers. Gebeurt dat niet meer, dan ziet het er somber uit voor de literatuur en voor het literatuuronderzoek. Maar hier ligt natuurlijk niet alleen een taak voor leraren, maar ook voor de wetenschap, voor óns dus. Ook daarom vonden we het belangrijk om een Multatuli-symposium te organiseren, al kenden de meeste bezoekers natuurlijk hun klassiekers. Wat Multatuli betreft gaat het daarbij zeker niet alleen om de *Max Havelaar*, maar ook om Juffrouw Laps en meester Pennewip uit *Woutertje Pieterse*, om over zijn *Minnebrieven*, *Millioenen-studiën* en *Ideën* maar te zwijgen.

Multatuli's faam

Hoewel zijn faam dus niet langer onomstreden is, is Multatuli nog steeds onze beroemdste schrijver.¹⁰ Dat blijkt op vele manieren. Zijn volledige werken zijn tussen 1950 en 1995 in vijftieng delen uitgegeven door uitgeverij Van Oorschot. Er zijn meerdere levensschetsen over hem geschreven. In 2002 publiceerde Dik van der Meulen, zoals gezegd, zijn kloeke biografie. In de decennia daarvoor waren er al enkele andere biografische boeken verschenen, zoals van W.F. Hermans (*De raadselachtige Multatuli*, 1976), Paul van 't Veer (*Het leven van Multatuli*, 1979) en Hans van Straten (*Multatuli. Van blanke radja tot bedelman*, 1995). Tussen 1978 en 2013 verscheen bovendien het tijdschrift *Over Multatuli*, dat inmiddels is omgedoopt tot een jaarboek.

Ook zijn er inmiddels vele straten naar hem vernoemd. Zijn geboortestad kent een Multatuli Museum en een Eduard Douwes Dekker-verzorgingshuis. ‘Max Havelaar’ was lang het keurmerk voor wat inmiddels ‘Fair Trade’ is gaan heten. Hoewel men al na zijn dood zinspeelde op een standbeeld, kreeg hij dat pas in 1987, in Amsterdam. Vooral Finse toeristen laten zich er maar wat graag voor fotograferen, omdat het woord ‘Multatuli’ in het Fins een seksuele connotatie blijkt te hebben. (De vertaling van ‘Multatuli’ luidt: ‘door mij’, ‘tuli’ is: ‘hij kwam’, dus ‘Multatuli’ is: ‘hij kwam door mij’).¹¹

Standbeeld van Multatuli in Amsterdam. Fotograaf onbekend.

Ook Multatuli's bekendste roman mag zich nog altijd in belangstelling verheugen. Dat is altijd zo geweest. Al kort na verschijnen werd het werk in het Engels, Duits en Frans vertaald en nadien zelfs in veertig talen. (In 2014 verscheen nog een nieuwe Indonesische vertaling).¹² Al spoedig na het verschijnen werden er adaptaties van *Max Havelaar* gemaakt. In 1860 zette componist Richard Hol het dramatische 'Ik weet niet waar ik sterven zal', het elegische lied van Saïdjah, op muziek. Het zou niet voor het laatst zijn dat Multatuli's roman kunstenaars aanzette tot het maken van bewerkingen. In 1871 verscheen bijvoorbeeld *Max Havelaar, een strijder voor recht en billijkheid*, een toneelstuk in vijf taferelen, bedoeld om te worden opgevoerd door rederijkers. Ook in de twintigste eeuw zou het boek adaptaties uitlokken. In 1976 kwam er een film uit van Fons Rademakers, elf jaar later – in het Multatuli-jaar 1987 – ging *Max Havelaar* de musical met televisieheld Jos Brink in première, en nog in 2005 werd er een toneelbewerking van gemaakt met Thom Hoffman in de hoofdrol.

In 1992 kwam de tweedelige, wetenschappelijke editie van de *Max Havelaar* uit, die verzorgd werd door Annemarie Kets. Willem Frederik Hermans mocht er dan het nodige op aan te merken hebben, het is een onmisbare uitgave voor de Multatuli-onderzoeker. In 2015 zag de vijfde druk van deze editie het licht, in een uitgave voor een breder publiek. Inmiddels is de tekst integraal beschikbaar op de Digitale

Max Havelaar, een strijder voor recht en billijkheid (1871). Collectie Multatuli Museum, Amsterdam.

Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL), al moet men voor het deel met alle varianten nog altijd naar een ‘echte’ bibliotheek toe.

In het Multatuli-jaar 2010, toen Max Havelaar zijn 150ste verjaardag vierde, verschenen er tal van uitgaven voor het grote publiek. Een van de opvallendste was de door journalist Gijsbert van Es ingekorte en hertaalde editie van de roman. Volgens sommigen is die uitgave een verschrikking, omdat de vloer aangeveegd zou zijn met het taaleigen van de negentiende-eeuwse meester. Volgens anderen is het een aanwinst, omdat generaties jongeren nu kennis kunnen maken met een toegankelijker boek dan het origineel. Peter van Zonneveld kwam met een teksteditie van Max Havelaar in de Tekst in Context-reeks, bedoeld voor middelbare scholieren.¹³